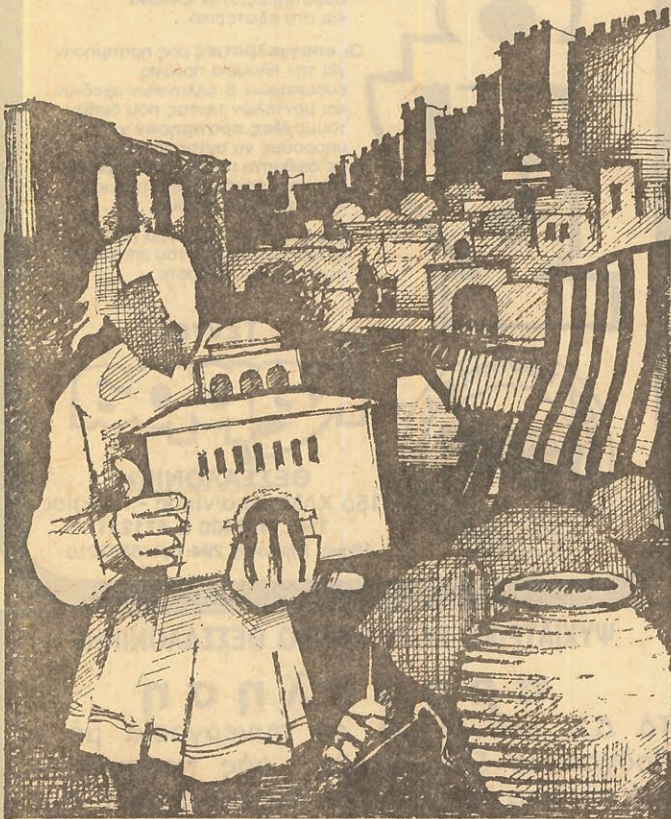

Πάνος Θεοδωρίδης

Στον κήπο

της Αγίας Σοφίας

Εικονογράφηση: Θανάσης Παπιώτης

«Αγαπώ τ'ά χέρια σου, τ'ά μάτια σου, τ'ά μαλλιά σου μά πιά πολύ αγαπώ αυτό πού έχτισα στή Θεσσαλονίκη. Ημουν εκεί από τήν αρχή και τ'ά θυμάμαι όλα: είδα τό σεισμό πού καταπόντισε τ'ά μεγάλα μνημεία και τ'ά 'καμε νά μοιάζουν μνημεία και τήν ταραχή, είδα και μερικούς τοξότες, είδα πού φύλαγαν στίς σκοπιές τρέμοντας από τήν έλκονοσία. Και μετά πήγαμε στό σφαιριστήριο και παίζαμε. Όταν άσπρισε ό πίνακας του μπυλιάρδου από τ'ά σηρήματα και τ'ά χαμένα στοιχήματα πήρα τήν όδο Σχολειών και έφτασα στήν Αγία Σοφία. Ημουν εκεί από τήν αρχή και τό παινεύομαι. Δώστε μου γάλα, καπνίστε με με πασουλι, δώξα στους θυμούς τών αυτοκρατόρων. Τελείωσα».

Αυτά έλεγε ό αρχιτέκτονας πού έκτισε τήν Αγία Σοφία τής Θεσσαλονίκης όταν άργότερα στήν Κωνσταντινούπολη τρελάθηκε και τόν έμάζεψαν από τό πτωχοκομείο του Σαμιών και τόν έφρόντιζαν διότι ήταν άκίνδυνος τρελός και δέν του έλειπε τίποτε από τό μυαλό του, μόνον πού και πού έτραύλιζε τις λέξεις πού θεωρούσε μαγικές «ήλεκτρονική έπανάσταση, άτάρι, όργουελ, ροϊδης» και τις όποιες, καθώς ήταν φυσικό, κανέναν δέν εκάτευχε τήν άνοιξη του 623 και όλοι ένόμιζαν ότι του σάλεψε. Διότι πού καιρός για ψυχανάλυση με όλους αυτούς τούς Αθαρες και τούς Σαρακηνούς πρό τών πυλών. Οι άλλοι τρελοί περνούσαν μαζί του μέρες πραγματικής άναψυχής. Όταν οι καλόγεροι τούς σερβίριζαν τόν χυλό με τ'ά κρεμμύδια και χαλάρωναν τις άλυσίδες στους πιά ήρεμους έπεφτε ή σούπια εύεργετικά στό συμπαθητικό τους σύστημα προτού έφρευρεθεί ή μέθοδος. Παθλόφ και όλοι γελοούσαν με σπάνια γαλήνη. Τότε κάποιος θά ρωτούσε «Ανθέμιο, ξέρεις πώς έπεσε ή εκκλησία σου στή Θεσσαλονίκη;».

Δέ συμφωνώ καθόλου με τή χρησιμοποίηση τών τρελών ως συμβόλων χαλάρων και μεταφορές ιδεολογημάτων στή λογοτεχνία ή στο θέατρο. Γενικά άντιπαθώ κάθε λαογραφία τού τύπου: ένα χωριό - κλειστή ομάδα, ό ξένος πού μπαινει στήν πόλη και παίρνεται με τήν φρωιότερη κοπέλα ένώ ό τρελός του χωριού τ'ά ξέρει όλα και θυμοσφοει κ.λ.π. Παρομοίως θεωρώ ρατσιστικό νά χρησιμοποιώ τρελούς ως εισαγωγή σ' ένα θέμα ιστορίας τής αρχιτεκτονικής, άν και πλησιέστερο προς τήν άλήθεια. Εμείς, οι αρχιτέκτονες, είναι θαύμα πού δέν τρελαθήκαμε και δέν έννοώ μερικούς πού κλαίνε άκόμη στα μπάρι ή λένε «τήν αγαπώ» και πίνουν με ταχύτητα κι άλλο μπουκάλι. Αλλά ή εικόνα του τρελού αρχιτέκτονα μ' άρέσει και τή χρησιμοποίησή της διότι άνταποκρίνεται σ' όλην τήν προβληματική άνάπτυξη του ίδιου του μνημείου όπου τόν τοποθετώ νά δρά. Ανθέμιο εξάλλου τόν άποκαλώ διότι μετά τούς Ανθέμιο και Ισιδωρο πού έδοξάσθησαν άνιδρύοντες τήν μεγάλη του εξαδέλφη, τήν Αγία Σοφία τής Κωνσταντινούπολης, πολλοί ήσσανες θά έζήλωσαν τή δόξα τους και μέσω ένός δανείου όνόματος προσπάθησαν νά έντυπωσιάσουν.

Τό μεγάλο άνάκτορο του Γαλερίου εκκλινει στα δυτικά μ' έναν μεγάλο ύψηλό τοίχο πού διέθετε παραστάδες και πολυτελή μαρμάρινη επένδυση, τουλάχιστο στους συμφυείς πεσσούς. Κάπως χοντροκομμένα αυτά, αλλά δυναμικά και επιβλητικά, σύμφωνα με τό πνεύμα του τέταρτου αιώνα. Η φραγή αυτή βρισκόταν στήν αρχή τής Πρίγκηπος Νικολάου και κατέβαινε προς τή θάλασσα σε άπροσδιόριστο άκόμη μήκος - ίσως έφτανε στός ύψος του Θεοδοσιανού όκτανώνου. Εκεί όπου σήμερα βρίσκεται ή Αγία Σοφία βρισκόταν ένα μεγάλο κτίσμα με έλαφρά διαφορετικών προσανατολισμό. Οι άνασκαφές απέδειξαν για τήν ώρα έναν μεγάλο κεντρικό χώρο, με πλάτος γύρω στα είκοσι μέτρα, ίσως ευλόδοτερον, ίσως άσκεπη. Μετά τό κτίσιμο τής Αχειροποιήτου πάντως και σε κοντινά χρόνια, καθιδρύεται μία πελώρια πεντάκλιτη βασιλική. Μαζί με τ'ά αίθρια, τούς νάρθηκες και τ'ά συμπαραμαρτούντα ξεπερνούσε τ'ά 160 μέτρα μήκος και τ'ά 55 πλάτος. Τό ιερό τής σώζεται σήμερα σ' ένα ύπόγειο στήν αρχή τής Πρίγκηπος Νικολάου και κάτω από τό κατάσταση του δρόμου. Απειχε έλάχιστα μέτρα στα δυτικά του Γαλεριανού συγκροτήματος. Τό δυτικό τής πέρας διακρίνεται άκόμη μπροστά στον δυτικό τοίχο τής σημερινής Αγίας Σοφίας ένώ τό αίθριο τής με μία στεγασμένη στοά τριγύρω έφτανε για τ'ά καλά μπροστά από τή σημερινή δυτική είσοδο τής αύλης τής Αγίας Σοφίας. Κάπου κοντά στον φοινίκα τής αύλης βρισκόταν μία κεντρική κρήνη. Η πελώρια αυτή βασιλική, στήν έποχή τής δεύτερης σε μέγεθος μόνο σε σχέση με τ'ά μνημεία τής Ρώμης και τών Ιεροσολύμων, ίσως και τής Κωνσταντινούπολης, είχε κεντρικό κλίτος με πλάτος είκοσι μέτρα και κατά πάσα πιθανότητα χωριζόταν από τ'ά πλάγια κλίτη με μεγάλους πεσσούς - άρκετές βάσεις τους βρέθηκαν κατά τις άνασκαφικές έρευνες. Αυτό τό τεράστιο κτίσμα πού ίσως λεγόταν Άγιος Μάρκος, άν χτίστηκε στα τέλη ή στα μέσα του πέμπτου αιώνα, δέν πρόλαβε νά συμπληρώσει πέντε γενιές ανθρώπων: ένας φοβερός σεισμός τό έσώριασε καταγής, ίσως γύρω στα 620, όταν κι άλλα σωρα μνημεία τής πόλης καταστράφηκαν.

Δέν είχε τακτοποιηθεί ό χώρος έντελώς όταν ό Ανθέμιο κατέφθασε για αύτοψία μέσα στο καταχείμωνο, θυθίζοντας τις μπότες του μέσα στή λάσπη, άνάμεσα στις ντάνες τ'ά μάρμαρα και τις πλίνθους - ό δεσπότης είχε βάσει μετά τή συμφορά μερικά συνεργεία και έμάζεψαν τ'ά χρήσιμα υλικά για νά χρησιμοποιηθούν πάλι στο χτίσιμο του νέου ναού. Εγραψε επίσης στον αυτοκράτορα και στον Πατριάρχη εξαιτώντας οικονομική βοήθεια και ταυτόχρονα άπηύθυνε φιλόφρονα επιστολή στον Ανθέμιο, για τόν όποιο είχε άκούσει μερικά κολακευτικά λόγια σε μία τοπική σύνοδο - είχε άποτελειώσει μία βασιλική στή Νικόπολη και είχε συμπληρώσει μερικά έλλείποντα στους Φιλίππους.

Ο Ανθέμιο τήν έποχή εκείνη μούλιαζε μέσα στο κρασί μιας ταβέρνας στήν Κωνσταντινούπολη πού ήταν πολύ τής μόδας: Ηταν διακοσμημένη με Αβαρικό στύλ και οι σερβιτόροι φορούσαν σκαραμάγκια ένώ άκούγονταν κινέζικη μουσική ή τουλάχιστον αυτό πού οι Βυζαντινοί θεωρούσαν κινέζικο.

Τό γράμμα ήταν πομπώδες αλλά περιεκτικό και, κατά τ'ά γνωστά εκκλησιαστικά πρότυπα, ουσίωδες. Ο παναγιώτατος έλεγε στον Ανθέμιο: «Τιμώτατε τέκτονα, τέκνο τής ημετέρας παναγιότητας, τόν γιαιού τ'ά καλά άς σκεπάσουν τόν τιμημένο σου βίο και τό πνεύμα σου άς ήρημήσει πάνω σ' ένα θουό γαλήνης άνεύζοντας τήν τύρθη τών καθημερινών πραγμάτων με ψυχραιμία και γνώση. Εμάθαμε από έγκρίτους πολίτες, κοσμικούς άμα και εκκλησιαστικούς ότι λαμπρή σταδιοδρομία έχεις εκπληρώσει ύπηρετώντας βασιλείς, τοπάρχες και κληρικούς στα τέσσερα σημεία του κατά Αριστοτέλη όρίζοντος ήτοι στις έρήμους του Εχμιατζίν, στο πλάτωμα του Κασρ-Ιμπν-Ουαρτάν και στο Τομπρούκ, εκεί όπου οι Γερμανοί χρησιμοποιούν στο φοβερό άντιαεροπορικό τών 38 ως άντιαρωματικό κάνοντας θραούση στις θεωρακισμένες Ματλίντες τών Αγγλων. Και στήν Εφεσοο έπήγες Ανθέμιο, με σοφία μοιράζοντας τ'ά βάρη στους πεσσούς και στα τοξέλλα, αναδιώνοντας εύκτήριο πού δύσκολα θά μπορούσε ν' άποκατασταθεί χωρίς σφραγιδα ίδιοφυτας. Ακουσε τώρα τί σε θέλω. Και κατ' αρχήν σταμάτα νά τρώγεις προσφάι τώρα πού διαβάξεις τό γράμμα μου. Στήθι όρθιος και κάμε τό σημείο του σταυρού. Ακου: Είχα νάο περικαλλή άν και δύσχορηστον, τόν Άγιο Μάρκο έν τή περικλήτω τών Θεσσαλονικέων μητροπόλε. Και μου κατέρρευσε! Γιγας σεισμός έταπεινωσε τών γενεών τό καύχημα και εύρισκόμεθα χωρίς μάνδρα ψυχών, καθώς τό πάντα έσεισθησαν και τίποτε δέν είναι άρμονικό. Ελα λοιπόν και ποιήσε καθώς έκαμες και στις άλλες μητροπόλεις και επισκοπές, κάνε μου έναν νάο σύγχρονο και θαρού και περίφημο».

Σέ όκτώ ήμέρες ό Ανθέμιο βρισκόταν στή Θεσσαλονίκη. Του πήρε έναν χειμώνα νά προμετρήσει τήν κατάσταση και νά παρουσιάσει άνημερα του Εύαγγελισμού στον μητροπολίτη και σε μικρά σύνοδο εκλεκτών μία μακέτα του ναού τής Αγίας Σοφίας. Ηταν ένα σχέδιο εύκαμπτο, πού προέβλεπε περιορισμένες έργασίες ύποδομής και τή μεγαλύτερη δυνατή χρησιμοποίηση τών παλαιών κατασκευών. Ο νάρθηκας και τό αίθριο θά ήταν πάνω στα θεμέλια τών παλαιών ένώ τό κυρίως σώμα του ναού θά χτίζονταν μεταξυ τών τριών μεσαίων κλιτών τής παλαιάς βασιλικής. Χρησιμοποίησε έπιφωλώς τ'ά παλιά θεμέλια για νά θέσουν τό νέο μνημείο, τό όποιο είχε τελειώς νέα άντίληψη χώρου: τό σκέφτηκε ως μία θολοσκεπή βασιλική με σταυρόσχημο κεντρικό χώρο. Ετσι τό σκέφτηκε κι έτσι έγινε. Βέβαια αυτό πού θλέπομε σήμερα δέν έχει μεγάλη σχέση με τήν εκκλησία τήν αρχική: μεσολαβούν άκόμη τέσσερις μεγάλες κατασκευαστικές φάσεις και καμιά εικοσαριά μικρότερες επισκευές ή επεμβάσεις, πολλές από τις όποιες έχουν άφήσει άσήμαντα ίχνη στο μνημείο.

Στέρνες χτίστηκαν στα θόρεια, άναμιξ με παρεκκλήσια, με δωμάτια ύποδοχής, με κλειστές αυλές: ύπόγεια κελλάρια, υπέργεια δωμάτια κατά μήκος ένός ευθύτατου δρόμου πού βρίσκεται τέσσερα ή και περισσότερα μέτρα κάτω από τούς σημερινούς. Γιατί τ'ά μνημεία τής πόλης είναι τόσο χαμηλά; διότι μόνον τό λεπτό χώμα και τ'ά άλατα διέφευγαν τ'ά αιώνας από τούς ύδραγωγούς και τ'ά άποχευετικά κλεινόνας τόν λιμένα. Ολα τ'ά άλλα στερεά έμεναν μέσα στα τείχη και γίνονταν εξάλλου άλληπαλληλες διαμορφώσεις πλατωμάτων για τήν κατασκευή μεγάλων κτιρίων.

Στέκονται τώρα δύο άρχαιολόγοι μπροστά στον ύπόγειο κινηματογράφο Εγγατία και άνεύζουν από καθαρή σκοπιά τήν Αγία Σοφία και συζητάνε «Δέ μου λέγεις Παπαζώτε» προσφώνει ό Δημήτρης Ναλπάντης» καλά τ'ά κατάντη - έδώ όπου στεκόμαστε, τί περιέχει τό λυγρό χώμα», Του άπαντάει εκείνος, άλλ' ως Τανάς Παπαζώτε, εκπολιτισμένος γλωσσικά παλαιόγυτος, με γούστο και λεπτότητα. «Γαύζας» του λέγει «θόνας, θακηδίας». «Ε;» θαυμάζει ό θερμπετέρης συνομιλητής. «Τί «έ» μωρέ! ως Υπηρεσία έσκάψαμε έδώ περί τό 1963. Και έποκαλύφθη νάος παρά τινά παραστάδα όγκωδεστάτη και παραδίπλα στοά έσωτερική με αύλη δύο φάσεων αλλά έως έδώ: έξηνητλήθησαν αι πιστώσεις, δέν έγένετο μεταφορά κονδυλίων και όλα έδημοσιεύθησαν εις τό Αρχαιολογικόν Δελτίον». «Και δέ μου λές Θανάση», συνεχίζει άπτόητος ό ύψηλόσωμος μελιχλιος «καλά αυτά τ'ά άρχαιολογικά άλλα γιατί φυτρώνουν σκόροδα και κρόμμια καταμεσής στήν άσφαλο, μεσημεριάτικα και ένώ ουδαμόθεν ουδέποτε είχα παραισθήσεις;». Γελά ό άρχαιολόγος με κατανόηση. «Ας φύγωμε, Ναλπάντη, άς επιστρέψουμε στήν Υπηρεσία. Μάς βαρέθηκε ό συντάκτης αυτής τής έκπομπής και άλλάζει τ'ά στοιχεία τής εικόνας. Κοίτα: μεταβάλλεται τό πλάτω: βιντεοκάμερες σκοπεύουν χαμηλά. σεναρίστες χτενίζουν τ'ά κείμενα τους ένώ ό σκηνοθέτης έχει βαρύ κεφάλι, διορθώνει τή συνειδησή του με άτελεύτητους καφέδες. Ω, πόσο είναι πρωί! Νά και ό Ανθέμιοο πάλι!».

Κήποι στο φώς τής άνατολής. Εδώ, και δέν θά κουραστώ νά τό έπαναλαμβάνω βρισκόταν ή Αγία Πελαγία, ή κεντρική γειτονία τής κάτω πόλης. Ερχεται τό πλήρωμα του χρόνου στα 1270 και οι Ζωγραφοί πηγαίνουνε στο γέροντά τους ένα μεσημέρι και του λέγουν «γέροντα θέλουμε τόπο για κάθισμα στή Θεσσαλονίκη». Κι αυτός τούς λέγει «βρήτε έναν στο κέντρο και πάρτε τον». Ηρθαν οι μοναχοί, έμαξαν και βρήκαν ένα μετόχι φρωιότατο δίπλα στον κήπο τής Αγίας Σοφίας, κέντρο άπόκентρο, τόπον Βατοπεδινό. Συμφωνούν τήν τιμή κι έρχονται, όπως ήταν τότε κανονικό, σε συνεννόηση με τούς γείτονες. Ηταν οι μητροπολιανοί. «Πάρτε τό τό μετόχι, πατέρες» τούς λέγουν «άλλά προσέξτε μη νοικιάσετε τ'ά μαγαζιά του για καφεναρία και τέτοια τυρβαστικά». Οι Ζωγραφοί τό ύποσχέθηκαν. Ισως τό θεωρήσετε μεταφυσικό αλλά από τό 1270 έχει νά άκμάσει κέντρο άναψυχής σ' αυτή τή γειτονία. Μήτε καφενείο δέ μπορεί νά εύδοκιμήσει. Μόνον κάποιο κατάστημα όρθιας τροφής, άν είναι σεμνό και εξαιρετικά φιλεργος ό ιδιοκτήτης του και δουλεύει συνεχώς υπερωρίες. Οποία άντίθεση με τ'ά μέρη όπου έδούλευσαν Βενετοί, Αμαλφιοί και Πισάτες προς τ'ά κάτω, όπου δέν ύπάρχει καμπαρέ πού νά μη άνθει!

Σταχτύς εξύπνησε ό Ανθέμιοο εκείνο τό πρωινό όταν άργότερα, στο προχώρημα τής μέρας δέν άντεξε τόν βίο και έτελειύτησε. Σταχτύς και με σασφέστατη δυσκαμψία στα άκρα και με δυσκολία στήν όμιλία. «Ω» άκούστηκε νά λέει «πόσο άγάπησα αυτό πού έχτισα στή Θεσσαλονίκη... Και με πόση λεβεντιά και περηφάνεια με συνέδραμαν οι πάντες. Πρώτα έβάπτισα τούς πεσσούς στο κολυμβητό κονίωμα και τούς έπλαίσωσα με τόν περιμετρικό τοίχο. Όταν άρχισα νά δένω τό τετρακάμαρο με σπάνιαν άκρίβεια, με σκαλωσιές από Εύλα τής Πίνδου, ώ, εκεί πράγματι είχα άπογειωθεί... ουτέ ένα δάχτυλο λάθος στή χάραξη... κι έπειτα τό τύμπανο... δυσκολίες... και τό ιερό... προβλήματα με τ'ά πλευρικά παράθυρα... κάπως βαρειά τ'ά παρεκκλήσια... και οι άναλογίες, κάπως άνατολιζούσε... μου ήσκήθη δριμεία κριτική, κυρίως από τούς δυτικόφρονες... εστέ... άλλα τό άγάπησα πολύ, τό άγάπησα... Κι άς δουλέψα με κέφι άργότερα στα Μύρα και στήν Αγκυρα και στή Σαρδική... τί έγινε παιδιά... εκλείσει εκείνο τό κινέζικο στή συνοικία τών Βρόγγθων; έχω καιρό νά πάω».

Ηταν τρελός, σύμφωνο, αλλά θά ήταν άδιανόητο νά πήγαινε άδιάβαστος, κι άς ήταν απέξω από τ'ά τείχη ό Ζαγάνος εξαιτώντας ρούχα και τρόφμα για νά συνεχίσει νά πολιορκεί τήν πόλη. Χωρίς βιασύνη τόν παρέλαβε ό Νεόφυτος, Ιερεύς του Φάρου και με δύο νεωκόρους τόν έλασαν στήν περιοχή του Ορμίσδα. Μήτε άναφάνηκε, μήτε ύπάρχει έπιπδα νά άνασκαφεί ό τάφος του. Κι είναι κρίμα, διότι έκομήθη σε μαρμάρينو προσκεφάλαιο πού φέρει άκόμη τήν επιγραφή

ΤΕΚΤΩΝ ΤΕΛΕΣΑΣ ΛΙΑΣ ΑΥΧΗΜΑ / ΑΝΘΕΜΙΟΣ ΚΕΙΜΑΙ / ΣΟΦΙΑΣ ΝΕΩΝ / ΒΑΡΕΣΙΝ ΟΡΟΦΩΣΑΣ / ΠΟΙΜΕΝΩΝ ΥΠΕΙΚΩΝ ΤΟ ΟΡΑΜΑ / ΡΕΑΣ ΑΙΚΙΑ ΚΑΙ ΒΑΡΒΑΡΩΝ / ΜΑΤΗΝ ΟΡΓΟΥΝΤΩΝ

Ο Πάνος Θεοδωρίδης γεννήθηκε το 1948 και σπούδασε αρχιτεκτονική και συντήρηση μνημείων. Ασχολείται με θεάματα και ακρόαματα και δημοσιεύει από το 1965. Το κείμενο του με τον τίτλο «Στον κήπο της Αγίας Σοφίας» είναι μια από τις εκπομπές της ραδιοφωνικής σειράς «Τι έφύλαγε αυτός ο Χαμαιδράκων» που γράφθηκε ειδικά για τον ραδιοφωνικό σταθμό Μακεδονίας και παρουσιάστηκε από τον Οκτώβριο του '85 έως τον Μάρτη του '86.

Ο Θανάσης Παπιώτης γεννήθηκε το 1948. Σπούδασε αρχιτεκτονική στη Θεσσαλονίκη. Διδάσκει σχέδιο και παράλληλα ζωγραφίζει.